

УДК 81'37=811.11

Дребет В. В.

СИНЕРГЕТИКА ДЕКОДУВАННЯ ІМЕННИКІВ У СТРУКТУРІ ПРОСТОГО ТА СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено дослідженню активації іменникового змісту в німецькій мові. З позицій лінгвосинергетики розглядається принцип дії мінімізації зусиль у процесі декодування моносемічної та полісемічної моделі іменника залежно від структурної будови речення в німецькомовній художній прозі.

Ключові слова: декодування іменників, лінгвосинергетика, принцип докладання найменших зусиль.

Дребет В. В. Синергетика декодирования имен существительных в структуре простого и сложного предложения немецкого языка. – Статья.

Статья посвящена исследованию активаций субстантивного содержания в немецком языке. С позиций лингвосинергетики рассматривается принцип действия минимизации усилий в процессе декодирования моносемической и полисемической модели существительного в зависимости от структурного строения предложения в немецкоязычной художественной прозе.

Ключевые слова: декодирование имен существительных, лингвосинергетика, принцип приложения наименьших усилий.

Drebet V. V. Synergetic of nouns decoding in the structure of simple and complex sentences in German language. – Article.

The article deals with the investigation of the activation of substantive content in German language. In the article the principle of least efforts is analyzed from positions of the linguo-synergetic in the process of decoding polysemic and monosemic noun model depending on the sentence structure in the German-speaking fiction prose.

Key words: decoding of nouns, linguo-synergetic, principle of least efforts.

Коли йдеться про лексикалізацію в мові засвоєної екстралінгвістичної дійсності, то вчені звертають увагу на той факт, що нові або по-новому осягнуті речі та явища об'єктивної реальності розуміються носіями мови переважно як іменники, тобто слова, що називають предмет, дію, явище, ознаку. Проте недостатньо досліджувати цю частину мови як словникову даність. У центрі лінгвістичних пошуків знаходяться проблеми, що потребують комплексного підходу до виявлення системних зв'язків та особливостей вживання мовних одиниць. Під час вивчення мовних законів неодмінно постає питання про принцип їх дії, узгодження мовних і мовленнєвих факторів. Необхідно аналізувати вибудовування іменникового змісту на рівні мовлення з позицій лінгвосинергетики, яка, на нашу думку, заслуговує на вихід із периферії лінгвістичних досліджень.

Практична лексикографія постійно потребує отримання актуальних даних про синтагматичні характеристики іменника в новій мовленнєвій ситуації з новим предметно-логічним змістом, а тому зрозумілим є інтерес до вивчення семантичної природи іменника з найрізноманітніших позицій та в найрізноманітніших аспектах [2; 4; 8; 14; 15; 17; 19]. Усе більше починає усвідомлюватись необхідність вивчення функціональних особливостей іменникової лексики, інакше кажучи, її реалізації на синтагматичному рівні [12]. Однак поза увагою залишається розгляд синергетичного циклу генерування іменникового змісту залежно від структурної будови речення в німецькомовних текстах художнього та публіцистичного жанру. Такі дані повинні поглибити наші знання про частиномовні характеристики іменника та знайти використання в практичній лексикології й лексикографії німецької мови.

Об'єктом дослідження стали полісемічні та моносемічні моделі іменників, реалізовані в німецькомовних текстах художнього й публіцистичного жанру. Предметом аналізу є декодування іменників за синергетичним принципом докладання найменших зусиль у процесі вибудовування іменникового змісту за допомогою полісемічної та моносемічної моделей слова в простих і складних реченнях.

Мета статті полягає у вивченні дії синергетичного закону докладання найменших зусиль, спрямованих на декодування полісемічної та моносемічної моделей слова в контекстуальному співвіднесенні з простими й складними за структурною будовою реченнями в сучасному німецькомовному середовищі для текстів художньої прози та преси.

Матеріалом дослідження стали тексти 20 авторів німецькомовної художньої прози, а також 3 тлумачні словники німецької мови: «Duden. Deutsches Universalwörterbuch» [22], «Wahrig Deutsches Wörterbuch» [23] та «Digitales Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache» [21]. Шляхом суцільної вибірки було взято 20 000 іменників, реалізованих у співвіднесенні зі структурною будовою речень у німецькомовних текстах художнього жанру.

Лінгвосинергетика та синергетичний принцип докладання найменших зусиль.

Синергетика як міждисциплінарна галузь дослідження вивчає й описує комплексну систему дії суспільних і соціальних процесів. Тому цілком природно, що синергетичний підхід стає більш затребуваним також для комплексного вивчення мовних явищ [1; 5; 6; 9; 10; 13]. Одним з основних понять при цьому є поняття самоорганізації. Н. Хакен бачить завдання синергетики в тому, щоб

знайти універсальні закономірності поведінки та загальні закони самоорганізації складних динамічних систем [7, с. 361]. Очевидно, що синергетичний підхід до вивчення механізмів саморегуляції природних і суспільних явищ за допомогою точних методів дослідження можна перенести на побудову лінгвосинергетичної моделі. Так, американський лінгвіст Дж. Ціпф екстраполював універсальний принцип найменшого докладання зусиль у поведінці й діях людини на мову, унаслідок чого довів тенденцію до рівності співвідношення між семантичним обсягом слова та частотою його вживання [20, с. 255]. Принцип дії докладання найменших зусиль постулює існування двох потреб мовців, які тією чи іншою мірою може задовольнити мовна система: мінімізації необхідних затрат пам'яті та мінімізації необхідних затрат продукування [7, с. 20]. Ми характеризуємо мову як складну, динамічну систему, здатну до організації, відбору найоптимальніших і найзручніших елементів мовленнєвого інструментарію до скарбнички мовного інструментарію, що в результаті веде до створення мовного логіцизму. Мовний логіцизм передбачає, що система випрацьовує оптимальні мовні закони, які відповідали б необхідному стану певної мови на певному етапі її розвитку. Свого часу американський математик і логік Е. Пост у вигляді формалізації логічних і математичних систем розвинув клас формальних обчислень для видозміни скінченних знакових рядів [16, с. 197–215]. Так виникло поняття «формальних мов», до яких належать, наприклад, система обчислень, мова алгебри, програмування. Зі свого боку німецько-американський філософ і логік Р. Карнап почав переносити принципи формальної теорії на формальні мовні правила. Він протиставляв логіку та синтаксис: «На практиці кожен логік із часів Арістотеля під час встановлення правил тримався речень. Проте навіть ті сучасні логіки, які з нами поділяють думку, що логіка має справу з реченнями, зазвичай часто говорять, начебто в логіці йдеться про змістові відношення між реченнями, і на відміну від правил синтаксису правила логіки, мовляв, не є формальними. Однак на противагу цьому варто представляти й проводити думку про те, що логіка також має підходити до речень формально» [11, с. 1–2]. Якщо підтримати думку Р. Карнапа про те, що логіка має підходити до речень формально, то це, мабуть, суперечить принципу формулювання правил для граматичних систем конкретних мов. Універсальність граматики, очевидно, полягає в тому, що вона вибудовує правила за законами певної мови, а тому формальний підхід до речення, встановлення формальних синтаксичних правил заперечує мовний логіцизм. Мабуть, не потрібно вже так категорично й абсолютно заперечувати існування логіки в граматичній системі мови. На шляху мовного розвитку

відбираються найоптимальніші, найлогічніші та найзручніші для певного мовного періоду елементи мовленнєвого інструментарію, що веде до створення законів мови зі своєю логікою, точніше, зі сформованою синтаксичною й семантичною логікою, за якою стоїть мовне узагальнення накопиченого досвіду спільності людей певного історичного періоду. Тому вважаємо, що логіка покликана розглядати речення не формально, а як змістову побудову синтаксичних конструкцій зі слів відповідно до законів певної мови. Це наводить на думку про необхідність вивчити таку семантичну інтерпретацію в синтаксичних конструкціях, а також дослідити взаємозалежність семантики й синтаксису в реченнях.

Аналіз синтаксичних конструкцій речення та семантичних характеристик іменника доцільно проводити в аспекті вибудовування змісту тексту у взаємодії іменникової лексики як номінації предметів і явищ навколишнього світу та граматики як мистецтва висловлювати власні думки у формі тих чи інших синтаксичних категорій, що в такий спосіб утворюватиме й відображатиме логіцизм німецької мови. Для Р. Келера у зв'язку із цим фундаментальним є питання про логічний зв'язок між існуванням потреби та її задоволенням за допомогою елемента чи властивості системи [7, с. 27]. Хоча термін «мовний логіцизм» при цьому не використовується, він імплікується в завдання, якими повинна займатись лінгвосинергетика. Мова як саморегулююча система вимушена реагувати й оптимально пристосовувати лексичний склад до потреб системи.

Закономірною є необхідність вивчення та пояснення зв'язку мовного й мовленнєвого значення слова з позицій синергетики. Зв'язок між ними пояснюється нами так, що контекст реалізує різні ієрархічно структуровані значення, які містяться в слові як елементі мовної системи; робота контексту зводиться до двох послідовних актів: відбору необхідного в цей момент потенційного значення та його актуалізації. Якщо в синергетичному розумінні лексичні одиниці та їх значення на мовному рівні несуть у собі закодовану інформацію, то в цьому ж руслі необхідно розглядати реалізацію слова в одному зі своїх значень на мовленнєвому рівні як декодування інформації.

Декодування іменників у німецькій мові в аспекті синергетичного принципу докладання найменших зусиль.

Коли йде мова про іменник, звертається особлива увага на такі аспекти, як чисельність та інформативність. Так, Г. Вейнріх характеризує іменники як найбільший клас мовних знаків, з-поміж усіх класів мовних знаків іменники є найсильнішими носіями інформативності [18, с. 317]. З огляду на універсальний характер полісемії сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних еле-

ментів у структурі іменника утворює ієрархічні відношення на мовному рівні між його головним та похідним значеннями. А оскільки в німецькій мові під час укладання словників визначальними для іменникового складу є гіпонімічні й гіперонімічні відношення, то розмежування іменника на головні та похідні значення є особливо важливим чинником для представлення значень слова як мовних величин. Згідно із цим полісемічний іменник як елемент *langue* (мови) охоплює структуру всіх заданих елементів значення, які на рівні *parole* (мовлення) комбінуються, і в такий спосіб відбувається реалізація слова в одному з його потенційних мовних значень на рівні мовлення. Відповідно, контекстуальні дослідження потрібно виконувати з огляду на мовний статус значення іменника, інакше кажучи, парадигматичні характеристики того значення, яке реалізується на синтагматичному рівні в процесі відбору.

З огляду на положення щодо мінімізації необхідних затрат на продукування та сприйняття пам'яттю необхідно перевірити синергетичний принцип економії зусиль під час декодування іменникової інформації в німецькій мові. Існуючі на парадигматичній осі полісемічні й моносемічні моделі іменника піддаються декодуванню на синтагматичній осі. Відповідно, якщо це стосується полісемічної моделі, то спостерігається декодування інформації та знань, які несуть у собі головне чи одне з похідних значень іменника. У нашому разі це трактуватиметься як декодування й реалізація головних та похідних номінацій полісемічної моделі. Якщо іменники мають на словниковому рівні одне значення, то їх реалізація на мовленнєвому рівні означатиме декодування інформації моносемічної моделі слова.

Отже, ми ставимо перед собою завдання дослідити декодування іменників у німецькомовних текстах художнього жанру та вибудувати синергетичні моделі ймовірної мінімізації зусиль залежно від семантичного обсягу слова (полісемічна чи моносемічна модель) і таких параметрів контексту, як проста й складна структурна будова речення. Така постановка завдання дає можливість перевірити відповідність кількості реалізацій синергетичному закону збереження зусиль, спрямованих на декодування й сприйняття пам'яттю інформації, закріпленої за іменниковою номінацією в наведених контекстуальних умовах.

Декодування іменникових номінацій у простих і складних реченнях у німецькомовних текстах художнього жанру.

З огляду на ієрархію мовних значень на рівні *langue* вивчатимемо реалізацію іменника як головних, похідних номінацій або як моносемічного іменникового потенціалу в синтаксичних конструкціях із простою й складною

структурною будовою речень у німецькомовних текстах художнього жанру, тобто на рівні *parole*. Для встановлення реалізацій багатозначного іменника як головних і похідних номінацій або для констатування реалізації моносемічного іменника як моносемічного іменникового потенціалу в простому чи складному реченні ми здійснювали компонентний аналіз значення іменника на основі згаданих трьох авторитетних тлумачних словників [22; 23; 21]. У них маємо справу зі складовими надіндивідуальними компонентами структури значення, які його тлумачать. Контекстуальні зв'язки, що подаються поряд із тлумаченням слова, допомогатимуть уникненню можливого суб'єктивізму в процесі розмежування прямих і похідних значень, полегшать встановлення актуалізації іменника як певної іменникової номінації на рівні мовлення.

У результаті дослідження встановлено, що 14 888 іменників складають реалізації в складних реченнях художньої прози, а 5 112 – у простих. Обстоюємо позицію, що в науці необхідно не лише отримати кількісні дані, а й встановити їхню статистичну достовірність і значущість. Тому отримані нами кількісні характеристики було піддано статистичній обробці. За допомогою критерію χ^2 (хі-квадрат) необхідно перевірити, чи відповідає кількість контекстуальних реалізацій синергетичному принципу мінімізації зусиль, спрямованих на декодування семантичного потенціалу, який несуть у собі номінації полісемічної чи моносемічної моделі слова в контекстуальному співвіднесенні з простими й складними за структурною будовою реченнями в німецькомовних текстах художнього жанру (про критерій хі-квадрат писав В. Левицький [3, с. 120–125]). Проаналізуємо кожну групу реалізацій окремо.

Першу групу презентують **іменники в складних реченнях художньої прози**. Складні речення прозових творів демонструють найбільшу кількість іменникових реалізацій. З метою унаочнення наведемо приклади контекстуального інтегрування іменникових номінацій у речення, які мають складну структурну будову в німецькомовних текстах художнього жанру. Для реалізованих типів номінації надаватимуться лише тлумачення, які співпали принаймні в 2/3 аналізованих словників та були прийняті в нашому дослідженні за остаточні словникові дефініції іменникових значень.

Приклад 1: *Sie hat die Angewohnheit, neue Schlüsse, zu denen sie gekommen ist, lange für sich zu behalten, um sie dann überraschend, ohne die Zusammenhänge zu erklären und rücksichtslos freizulassen, wie man einen lange eingesperrten Hund auf einmal laufen lässt* [27, с. 244].

У цьому складному реченні іменник *Angewohnheit* генерує зміст речення як моносемічний потенціал: **die Angewohnheit** – (*schlechte*) *Gewohnheit, Eigenheit* [22]; **die Angewohnheit** – *Gewohnheit* [21]. Іменник *Schlüsse* реалізується як похідна номінація: **der Schluss** – 2.a) *Folgerung, Ableitung* [22]; **der Schluss** – 5. (Logik) *Folgerung, aus einem Sachverhalt geschlossenes, abgeleitetes Urteil* [23]; **der Schluss** – 2. *Folgerung, Ableitung* [21]. Подальше розгортання інфінітивної конструкції в межах цього складного речення генерується змістом моносемічного іменника *Zusammenhänge*: **der Zusammenhang** – *zwischen Vorgängen, Sachverhalten o.Ä. bestehende innere Beziehung, Verbindung* [22]; **der Zusammenhang** – *Verbindung einzelner Teile, sinngemäße Beziehung, bes. in der Rede* [23]; **der Zusammenhang** – *wechselseitige Beziehung, Verbindung zwischen Dingen oder Sachverhalten* [21]. Іменник *Hund* демонструє реалізацію головного значення, тобто виступає як головна номінація: **der Hund** – 1.a) (*in vielen Rassen gezüchtetes*) *kleines bis mittelgroßes Säugetier, das bes. wegen seiner Wachsamkeit u. Anhänglichkeit als Haustier gehalten wird, einen gut ausgebildeten Gehör- u. Geruchssinn besitzt u. beißen u. bellen kann* [22]; **der Hund** – 1. *kleines oder mittelgroßes, zu den Raubtieren gehörendes Säugetier mit feinem Gehör und Geruchssinn, das wegen seiner Gelehrigkeit und Treue als Haustier gehalten, in unterschiedlichen Rassen gezüchtet und besonders als Wächter und bei der Jagd verwendet wird* [21]; **der Hund** – 1.1. *Angehöriger einer Familie weltweit verbreiteter, kleiner bis mittelgroßer Raubtiere mit gutausgebildetem Geruchs- u. Gehörsinn, werden in der Gefangenschaft rasch zahm: Canidae* [23].

Отже, у наведеному складному реченні іменники генерують зміст речення всіма трьома типами номінацій: два іменники реалізуються як моносемічні, один іменник – як головна номінація та один – як похідна. Тобто з позиції лінгвосинергетики при цьому домінує декодування семантичного потенціалу, який несуть у собі моносемічні моделі слова, якщо порівняти це окремо з декодуванням семантичного потенціалу, активованого головними й похідними номінаціями полісемічної моделі слова під час вираження відповідного іменникового змісту мовою художньої прози.

Приклад 2: *Erhebet ein Zwist sich, so stürzet die Menge, gebläht und geblendet, in nächtliche Tiefen* [25, с. 80].

У цьому складному реченні іменник *Zwist* представляє реалізацію моносемічного потенціалу: **der Zwist** – (geh.): *durch erhebliche Uneinigkeit hervorgerufener Zustand des Zerwürfnisses, der Feindseligkeit; durch meist langwierige, oft mit Verbissenheit geführte Streitigkeiten*

charakterisierter Konflikt [22]; **der Zwist** – *Streit, Hader, Uneinigkeit, Feindschaft* [23]; **der Zwist** – *Streit, Hader* [21]. Іменник *Menge* реалізується як похідна номінація: **die Menge** – 3. *große Zahl von dicht beieinander befindlichen Menschen; Menschenmenge* [22]; **die Menge** – 2. (*zufällige*) *große Ansammlung von Menschen, Menschenmasse* [21]. Завершує генерування іменникового змісту речення іменник *Tiefen* як похідна номінація: **die Tiefe** – 3. *große Stärke, Intensität; Intensität der Färbung* [21]; **die Tiefe** – 5. (*von Farben*) *sehr dunkle Tönung* [22]; **die Tiefe** – 4.2. *Intensität (von Farben)* [23].

Таким чином, у наведеному складному реченні іменники генерують зміст речення двома типами номінацій: один іменник реалізується як моносемічний словниковий потенціал і два іменники – як похідна номінація. Тобто спочатку розгортання складного за структурною будовою речення відбувається шляхом декодування семантичного потенціалу, який несе в собі моносемічна модель, однак у цілому з позиції лінгвосинергетики при цьому домінує декодування семантичного потенціалу, активованого похідними (проте не головними) номінаціями полісемічної моделі слова під час вираження відповідного іменникового змісту мовою художньої прози.

Зменшення вживань іменників відбувається в такому порядку: головна номінація → моно → похідна номінація. Відповідні обчислення за формулою χ^2 -квадрат та коефіцієнта взаємної спряженості або сполученості (K) показують статистично значимий зв'язок реалізацій із головною номінацією полісемічної моделі слова та з номінацією моносемічної моделі, а для похідної номінації статистично значимого зв'язку не встановлено: для 6 997 головних номінацій $\chi^2=159,35$, $K=0,06$; для 3 009 похідних номінацій $\chi^2=1,64$, $K=0,006$; для 4 882 моносемічних іменників $\chi^2=141,64$, $K=0,06$. Тобто синергетичний принцип демонструє системний характер мінімізації зусиль, спрямованих на декодування семантичного потенціалу, який активують моносемічна модель та головні номінації полісемічної моделі слова в контекстуальному співвіднесенні з простими й складними за структурною будовою реченнями в німецькомовних текстах художнього жанру. Оскільки показники формули χ^2 кореспондують із конструкціями синергетичних моделей, необхідно встановити, яких точок відповідності чи невідповідності закону збереження енергії й оптимальної затрати зусиль сягатимуть криві декодування іменників у співвіднесенні з такими параметрами контексту, як складна структурна будова речення в німецькомовних текстах художнього жанру. Створену на основі показників χ^2 -квадрат синергетичну модель декодування представлено на рисунку 1.

Рис. 1. Синергетична модель декодування іменників у складних реченнях німецькомовної художньої прози

Отже, синергетична модель рисунка 1 демонструє, що крива декодування головних номінацій полісемічної моделі сягнула найвищої точки 159,35 в напрямі «плюс», крива декодування моносемічної моделі іменника сягнула в напрямі «плюс» точки 141,64. У напрямі «мінус» спостерігається декодування похідних номінацій полісемічної моделі іменника (1,64). Відповідно, статично доведеним і теоретично обґрунтованим є той факт, що синергетичний цикл реалізацій іменника найоптимальніше демонструє мовний логізм мінімізації зусиль, спрямованих на декодування семантичного потенціалу, активованого головними номінаціями полісемічної моделі слова в складних реченнях німецькомовної художньої прози. Висота точки декодування моносемічної моделі також свідчить на користь цього синергетичного закону. Бачимо, що мінімізація зусиль, спрямованих на декодування іменникової інформації, оптимізується в порядку зростання кількості реалізацій.

Другою за кількісним складом є група **іменникових реалізацій у простих реченнях німецькомовної художньої прози**. Наведемо приклади контекстуального інтегрування іменникових номінацій у речення, які мають просту структурну будову в прозових текстах.

Приклад 3: *Die Sache müsste auch schon vor mehreren Jahren passiert sein* [26, с. 64].

У цьому простому реченні іменник *Sache* генерує іменниковий зміст як похідна номінація: **die Sache** – 2.a) *Angelegenheit, Vorgang, Vorfall, Umstand* [22]; **die Sache** – 2. *Angelegenheit, Frage, Fall* [23]; **die Sache** – 2. *bestimmte Angelegenheit* [21]. Завершує генерування іменникового змісту речення іменник *Jahren* як головна номінація: **das Jahr** – 1. *Zeitraum von zwölf Monaten (in dem während 365 Tagen die Erde die Sonne einmal umläuft)* [22]; **das Jahr** – 1. *Zeitdauer eines Umlaufs der Erde um die Sonne* [23]; **das Jahr** – 1. *Zeitraum des Umlaufs der Erde um die Sonne innerhalb von 365 Tagen* [21].

Отже, іменниковий зміст наведеного простого речення генерується двома типами номінації однаковою мірою: один іменник реалізується як

головна номінація та один – як похідна. Тобто з позиції лінгвосинергетики розгортання простого за структурною будовою речення відбувається при цьому шляхом декодування семантичного потенціалу, який рівномірно активують головні й похідні номінації полісемічної моделі слова під час вираження відповідного іменникового змісту мовою художньої прози. Декодування семантичного потенціалу моносемічної моделі іменника в цьому складному реченні відсутнє.

Приклад 4: *Die Glocken der Altstadt bronzierten wie immer gegen acht Uhr den Himmel* [24, с. 281].

Іменниковий зміст цього простого речення спочатку розвивається іменником *Glocken* як головною номінацією: **die Glocke** – 1.a) *aus Metall bestehender, in der Form einem umgedrehten Kelch ähnlicher, nach unten offener, hohler Gegenstand, der durch einen im Innern befestigten Klöppel zum Klingen gebracht wird* [22]; **die Glocke** – 1. *kegelähnlicher, geschweiffter, unten offener u. nach außen aufgebogener Schallkörper mit einem Klöppel im Innern, dessen Anschlag an der Wandung einen Ton verursacht (in kleiner Form als Klingel)* [23]; **die Glocke** – 1. *Gegenstand aus Metall in der Form eines umgekehrten Bechers mit einem Klöppel zum Läuten* [21]. Моносемічний іменник *Altstadt* продовжує розвиток іменникового змісту речення: **die Altstadt** – *ältester Teil einer Stadt, historischer Stadtkern* [22]; **die Altstadt** – *ältester Teil einer Stadt* [23]; **die Altstadt** – *ältester Teil einer Stadt, Stadtkern* [21]. У подальшому іменниковий зміст розкривається іменником *Uhr* як похідною номінацією: **die Uhr** – 2. *bestimmte Stunde der Uhrzeit* [22]; **die Uhr** – 3. *Uhrzeit, Zeitangabe* [23]; **die Uhr** – 2. *Uhrzeit* [21]. Завершує розвиток іменникового змісту речення іменник *Himmel* як головна номінація: **der Himmel** – 1. *scheinbar über dem Horizont liegendes, halbkugelähnliches Gewölbe (an dem die Gestirne erscheinen)* [22]; **der Himmel** – 1. *scheinbare Halbkugel über der Erde mit den Gestirnen* [23]; **der Himmel** – 1. *scheinbare, hohle Halbkugel über der Erde, Himmelsgewölbe* [21].

Отже, іменниковий зміст цього простого речення генерується трьома видами номінацій: два іменники реалізуються як головна номінація, один – як похідна, один іменник реалізує свій моносемічний потенціал. Загалом із позиції лінгвосинергетики при цьому домінує декодування семантичного потенціалу, активованого головними й похідними номінаціями полісемічної моделі іменника, причому активація головних номінацій переважає над похідними. Декодування семантичного потенціалу моносемічної моделі представлене однаковою мірою з декодуванням семантичного потенціалу, активованого похідними номінаціями полісемічної моделі іменника

під час найменування відповідного іменникового змісту мовою художньої прози.

Зменшення вживань іменників відбувається в такому ж порядку, як і в складних реченнях художньої прози, а саме: головна номінація → моно → похідна номінація.

Відповідні обчислення формули χ^2 та коефіцієнта взаємної спряженості або сполученості (K) показують статистично значимий зв'язок простого за структурною будовою речення прози з усіма типами реалізованих іменникових номінацій: для 2 428 головних номінацій $\chi^2=49,65$, $K=0,03$; для 981 похідної номінації $\chi^2=6,61$, $K=0,01$; для 1 703 моносемічних іменників $\chi^2=25,87$, $K=0,02$. Таким чином, на відміну від групи іменникових реалізацій у складних реченнях художньої прози, у яких для похідної номінації статистично значимого зв'язку не встановлено, у простих реченнях художньої прози статистично значимий зв'язок реалізацій спостерігається з усіма типами номінацій. Тобто синергетичний принцип демонструє системний характер мінімізації зусиль, спрямованих як на декодування семантичного потенціалу, активованого головними й похідними номінаціями полісемічної моделі іменників, так і на декодування семантичного потенціалу, активованого моносемічною моделлю в німецькомовних текстах художнього жанру.

Звертаємо увагу на той факт, що в цій групі кращі кількісні показники демонструють також кращі показники відповідних статистичних обчислень. Тому констатуємо, що декодування семантичного потенціалу, активованого головними номінаціями полісемічної моделі слова, у цій групі є більш системним, ніж декодування семантичного потенціалу, активованого спочатку моносемічною моделлю, а потім і похідними номінаціями полісемічної моделі слова. Водночас розподіл реалізацій моносемічної іменникової моделі демонструє більш системний характер, ніж розподіл похідних номінацій полісемічної моделі. Що стосується похідних номінацій, то з позиції лінгвосинергетики теоретично значимий результат розподілу декодування семантичного потенціалу, активованого похідними номінаціями, демонструє дієвість синергетичного закону збереження мовної енергії за залучення обмеженої кількості полісемічних іменників із ментального лексикону людини для позначення набагато більшої кількості реалій позамовної дійсності в простих реченнях німецькомовної прози.

Створену на основі показників хі-квадрат синергетичну модель декодування іменників у співвіднесенні з такими параметрами контексту, як проста структурна будова речення в німецькомовних текстах художнього жанру, представлено на рисунку 2.

Рис. 2. Синергетична модель декодування іменників у простих реченнях німецькомовної художньої прози

Отже, синергетична модель рисунка 2 демонструє, що крива декодування головних номінацій полісемічної моделі іменника сягнула найвищої точки 49,65 в напрямі «плюс», крива декодування моносемічної моделі сягнула в напрямі «плюс» точки 25,87, а крива декодування похідних номінацій сягнула в напрямі «плюс» найнижчої точки 6,61. Відповідно, статично доведеним і теоретично обґрунтованим є той факт, що синергетичний цикл реалізацій іменника найоптимальніше демонструє мовний логіцизм мінімізації зусиль, спрямованих на декодування семантичного потенціалу, активованого головними номінаціями полісемічної моделі слова в простих реченнях німецькомовної художньої прози. Криві декодування семантичного потенціалу, більш оптимально активованого спочатку моносемічними іменниками, а потім і похідними номінаціями полісемічної моделі слова, не сягають висоти декодування головних номінацій полісемічних іменників, проте їх дія в напрямі «плюс» також свідчить на користь цього синергетичного закону.

Таким чином, мінімізація зусиль, спрямованих на декодування іменникової інформації в складних реченнях німецької художньої прози, оптимізується в порядку зростання кількості реалізацій. Для головних номінацій полісемічної моделі іменника та для моносемічної моделі іменника спостерігається вплив зовнішньої енергії в напрямі прогресу, а для похідних – регресу.

Тому під впливом зовнішньої енергії й інформації синергетичний закон мінімізації зусиль на сучасному етапі робить можливим моделювати в німецькомовних текстах художнього жанру оптимальну рівновагу між генеруванням складних речень і декодуванням іменникової інформації в такій ієрархії: головна номінація → моно. Якщо під впливом флуктуацій або зовнішньої енергії кількість реалізацій похідної номінації не відповідатиме потребам оптимальних затрат зусиль на декодування семантичного потенціалу цього типу номінації, то такий синергетичний закон розвиватиме парадигму декодувань іменникової інформації на користь головних номінацій полісемічної моделі слова й моносемічної моделі в німецько-

мовних художніх творах, а похідні номінації будуть відходити на задній план. Згодом такі зміни в лексичній структурі іменника, які пройшли синергетичний цикл «порядок – хаос – порядок» у німецькомовній художній прозі, відображатимуться також на мовному рівні.

Мінімізація зусиль, спрямованих на декодування іменникової інформації в простих реченнях німецької художньої прози, оптимізується в порядку зростання кількості реалізацій. На відміну від складних речень художньої прози в простих реченнях спостерігається для полісемічної й моносемічної моделей іменника вплив зовнішньої енергії в напрямі прогресу. Ці моделі оптимально врівноважують потреби вибудовування простих синтаксичних конструкцій у німецькомовній художній прозі, проте, як і в складних реченнях художньої прози, кращі тенденції до мінімізації зусиль показують декодування семантичного потенціалу, активованого головними номінаціями полісемічної моделі слова.

Тому під впливом зовнішньої енергії й інформації синергетичний закон мінімізації зусиль на

сучасному етапі робить можливим моделювати в німецькомовних текстах художнього жанру оптимальну рівновагу між генеруванням простих речень і декодуванням іменникової інформації в такій ієрархії: головна номінація → моно → похідна номінація.

Звичайно, що такі висновки не є остаточними. Вони є поштовхом для продовження й поглиблення дослідження дії синергетичного принципу мінімізації зусиль, спрямованих на декодування семантичного потенціалу, яку активують моносемічні та полісемічні моделі іменника в простих і складних синтаксичних конструкціях у німецькомовних текстах не лише художнього, а й публіцистичного жанру. Це дасть можливість побачити актуальну картину вибудовування семантико-синтаксичних відношень у німецькомовному тексті, а статистичні обчислення сприятимуть об'єктивному прогнозуванню очікуваних змін у лексичній структурі іменника, які пройшли синергетичний цикл «порядок – хаос – порядок». Відповідно, такі зміни відображатимуться в німецькій мові також на словниковому рівні.

Література

1. Арапов М. Квантитативная лингвистика / М. Арапов. – М. : Наука, 1988. – 186 с.
2. Генералова Л. К вопросу о структуре значений имен существительных / Л. Генералова // Сборник научных трудов Московского педагогического института. – М., 1973. – № 71. – С. 43–50.
3. Левицкий В. Семасиология / В. Левицкий. – Винница : Нова Книга, 2006. – 512 с.
4. Олышанский И. Полисемия существительных в языке и речи / И. Олышанский. – М. : Высшая школа, 1982. – 149 с.
5. Пиотровский Р. О лингвистической синергетике / Р. Пиотровский // Научно-техническая информация. – 1996. – № 12. – С. 1–12.
6. Тарасенко В. Фрактальная семиотика: «слепые пятна», перипетии и узнавания / В. Тарасенко. – 2-е изд. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 232 с.
7. Хакен Г. Синергетика: иерархия неустойчивости в самоорганизующихся системах и устройствах / Г. Хакен. – М. : Мир, 1985. – 419 с.
8. Чернышенко Н. Факторы, влияющие на употребление падежных форм в современном немецком языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. Чернышенко. – О., 1987. – 25 с.
9. Altmann G. Prolegomena to Menzerath's Law / G. Altmann // Glottometrika. – 1980. – № 1. – S. 1–10.
10. Altmann G. Modelling diversification phenomena in language / G. Altmann // Diversification Processes in Language: Grammar. – Hagen : Margit Rottmann Medienverlag, 1991. – S. 33–46.
11. Carnap R. Logische Syntax der Sprache / R. Carnap. – Wien ; New York : Springer ; Verlag, 1968. – 274 s.
12. Hölzner M. Substantivvalenz / M. Hölzner. – Tübingen : Niemeyer, 2007. – 352 s.
13. Köhler R. Zur linguistischen Synergetik: Struktur und Dynamik der Lexik / R. Köhler. – Bochum : Studienverlag Brockmeyer, 1986. – 200 s.
14. Laddissow A. Konnotation in der nominalen Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / A. Laddissow // Entwicklungen der Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – Berlin : Fleischer Wolfgang, 1983. – S. 21–48.
15. Mainek E. Das Substantiv in der deutschen Gegenwartssprache / E. Mainek. – Heidelberg : Universitätsverlag WINTER, 1996. – 496 s.
16. Post E. Formal Reductions of the General Combinatorial Decision Problem / E. Post // American Journal of Mathematics. – 1943. – № 65(2). – P. 197–215.
17. Schmidt W. Lexikalische und aktuelle Bedeutung / W. Schmidt. – Berlin : Akademie-Verlag, 1966. – 130 s.
18. Weinrich H. Textgrammatik der deutschen Sprache / H. Weinrich. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1993. – 1111 s.
19. Wotjak G. Untersuchungen zur Struktur der Bedeutung / G. Wotjak. – Berlin : Max Hueber Verlag, 1971. – 343 s.
20. Zipf G. Human behaviour and the principle of least effort / G. Zipf. – Cambridge : Addison-Wesley, 1949. – 573 p.
21. Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache / Hrsg. Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. – Berlin, 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dwds.de>.
22. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache : in 10 Bd. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=4139287>.
23. Wahrig Digital. Deutsches Wörterbuch. – Gütersloh : Wissen Media Verlag, 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=1594086>.
24. Grass G. Die Blechtrommel / G. Grass. – 15. Auflage. – München : Deutsches Taschenbuch Verlag, 2005. – 779 s.
25. Jelinek E. Lust / E. Jelinek. – Reinbek bei Hamburg : Rowohlt Verlag, 1989. – 255 s.
26. Wohmann G. Das Hallenbad / G. Wohmann. – München-Zürich : Piper Verlag, 2000. – 191 s.
27. Wolf C. Kindheitsmuster / C. Wolf. – Frankfurt am Main : Luchterhand Literaturverlag GmbH, 1988. – 549 s.